

ADNAN MENDERES VE 6/7 EYLÜL OLAYLARI

Şerif DEMİR*

ÖZET

6/7 Eylül olayları, Cumhuriyet tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. Olayların faillerinin kim olduğu hakkında tartışmalar günümüze kadar devam etmiştir. Olayların sebepleri, iç ve dış bağlantıları siyasete etkileri uzun zamandır tartışılıyor ve daha da tartışılacağı benziyor. Dönemin iktidarı DP ve Adnan Menderes, 6/7 Eylül olaylarının neresindedir? Olaylara bakışı ve tavrı nasıl olmuştur? Olaylar, Yunanistan Selanik'teki Atatürk'ün evine bomba konulmasıyla başlamıştır. Türk halkı Atatürk'ün evine konulan bomba üzerine sokaklara dökülmüş ve protesto yürüyüşleri kontrolden çıktı. Protesto kısa sürede Rumlara karşı yağma ve yakma eylemine dönüştü. Olaylar hakkında 1955-1957 yılında görülen mahkemelerde tutuklanan bütün zanlılar beraat etti. 27 Mayıs 1960 sonrası Yassıada mahkemelerinde 6/7 Eylül olayları davası tekrar açıldı. Bir dönemin yargılandığı Yassıada 6/7 Eylül davasında, DP ve Adnan Menderes suçlu bulundu...

Anahtar Kelime: 6/7 Eylül, Demokrat Parti, Azınlıklar, Olay, Mahkeme

ADNAN MENDERES AND THE EVENTS OF THE 6th/7th SEPTEMBER

ABSTRACT

The events of the 6th/7th September has a major importance in the history of Republic. The debates about who the agents of those events were have been continued up to now. The reasons, interior and exterior connections, the impacts on politics on those events have been argued and it seems they will be argued in the future. In which part of the events of 6th/7th September the Democrat Party, the government of that period, and Adnan Menderes are? How were Adnan Menderes' point of view and manner? The event began when a bomb was set into Atatürk's house in Selanik. On the grounds of the bomb set into Atatürk's house, Turkish people rushed to the streets to protest and those indignation meetings could not be controlled. In a short period of time, the indignation turned into the actions of plunder and destruction towards the Greek. All the suspects arrested in the courts about those events in the years of 1955-1957 were acquitted. After the 27th March 1960, the events of 6th/7th September were brought a suit again in Yassıada courts. In the 6th/7th September case of Yassıada, in which the whole period was judged, the Democrat Party and Adnan Menderes were found guilty.

Key words: 6th/7th September, Democrat Party, Minorities, The event, The court.

* Yrd. Doç. Dr. Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

GİRİŞ

Temelleri Atatürk ve Venizelos tarafında atılan Türk-Yunan dostluğu, 1930'larda hızla gelişerek bir ittifaka dönüştü. Her iki ülke arasındaki iyi niyete dayalı komşuluk ilişkileri II. Dünya Savaşı sonrasında da devam etti. 1952 yılında Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı C. Bayar ile Yunanistan Kralı Pavlos birbirlerinin ülkelerini ziyaret ettiler. 1953'te Yugoslavya ile birlikte Balkan Paketi'ni kurdular. Komşuluk ve dostluk ilişkilerinin gelişmesi, Batı Trakya'daki Türklerle, İstanbul'daki Rum azınlığın yaşamına olumlu etki yaptı¹.

DP, azınlıklara karşı dostça, ılımlı ve son derece hoşgörülü yaklaştı. Azınlıklar içersinde özellikle Rumlara karşı, Yunanistan ile ilişkilerin daha da geliştirilmesi için daha fazla ilgi gösterildi. Rumları mutlu etme adına; Heybeliada Ruhban Okulu açıldı, okula Yunanistan'dan ve diğer Hıristiyan ülkelerden öğrenci kabul edilmeye başlandı, belirli sayıdaki öğretmenin Yunanistan'dan gelerek, İstanbul'daki Rum öğrencilere ders vermesine izin verildi. Hükümet, Rumları ve Yunanlılara karşı o kadar dikkatliydi ki; İstanbul fethinin 500. yılı kutlamalarının iptal edilmesi ve basın organları ikaz edilerek Rumları incitici haberler yapılmaması talep edildi².

Fener Patriği, 27 Temmuz 1950'de C. Bayar ve A. Menderes'i, 1952'de Menderes'i tekrar ziyaret etti. Menderes 1953'de Patriği, Atatürk'ün Anıtkabir'e nakledilmesi törenine davet etti ve 1954'te Başbakan A. Menderes Cumhuriyet tarihinde ilk defa Fener Patrikhanesi'ne giderek iade-i ziyarette bulundu³. Türklerle Rumlar arasında güvene dayalı ilişkiler gelişmeye başladı. DP Hükümetlerinin azınlıklara karşı bu politikalarına, azınlıklar da aynı şekilde olumlu yaklaşarak DP iktidarını sonuna kadar desteklediler. TBMM'ye DP saflarından pek çok milletvekili gönderdiler⁴.

¹ "Olaylar" **Tarih ve Toplum**, VI/ 33, 1986, s. 11

² Hükümet'in açıklaması; "Yunanlı dostlarımızla kardeşçe ilişkilerimiz her geçen gün geliyor. Bu yakınlaşmayı sarsacak ve dostlarımızı rahatsız edecek bir yayından kaçınmak gerekir". Fatih Akın, **Türkiye'de Azınlık Politikaları (6/7 Eylül 1955 Olayları)**, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1999, s. 85-86

³ H. Emre Oktay, **Yaşlı Ada**, İstanbul, BRT Yayınları, 2006, s. 195; Dilek Güven, **6-7 Eylül 1955 Olayları**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s. 156

⁴ 1950 Seçimlerinde DP'den milletvekili olarak; Salamon Adato, Vasil Konos, Ahilya Moshos ve Andre Vahram seçildi. 1954 Seçimlerinde DP kadrolarında; Rum kökenli Aleksander Hatzopoulos ile Henri Soryano milletvekili olarak yer aldı. Rumlar, 1957 seçimlerinde de tercihlerini DP'den yana kullandılar. Rumlar, DP'nin 1954 yılından itibaren izlediği azınlık politikasından rahatsızlık duysa da CHP'nin seçimleri kazanma ve iktidara gelme ihtimalinden duydukları korkuyla DP'yi sonuna kadar desteklemeye devam ettiler. D. Güven, **a.g.e.**, s. 182

DP ile Rum azınlık arasında ki sıcak ilişkiler, Kıbrıs meselesinin sorun olarak ortaya çıkışıyla soğumaya başladı. Hükümet göstermiş olduğu iyi niyet ve jestlerini sonlandırdı ve Rumlar'a belirgin bir mesafe koyarak, değişen politikasını iyice hissettirdi. Hükümetin değişen azınlık politikasına paralel olarak kamuoyunda, Rumlar'a yönelik bir tepki oluşmaya başladı. **Özellikle basında Kıbrıs üzerinden Rum azınlığa yönelik sadakatsizlikle başlayan suçlamalar, Patrik Athenagoras'ın Megali İdea taraftarlığından, Kıbrıs'taki terörün İstanbul'daki Rumlar tarafından finanse edildiğine kadar pek çok ağır itham yer almaktaydı.** Basında yayınlanan hakaretler Türk halkının Rumlar'a öfke ve tepki duymasına sebep olurken⁵, Kıbrıs sorunu Türk-Yunan ilişkilerinde ve ülkemizdeki Rum azınlıklara karşı izlenecek politikalarda yeni bir dönem açtı.

1. Türk – Yunan İlişkileri ve Kıbrıs

Yunanistan, 1951'de İngiltere'den adanın geleceğine ada halkının karar vermesini talep etti. İstekleri karşılanmayan Yunanistan, BM nezdinde diplomatik girişimlerde bulundu. Özellikle 1954'ten itibaren, Yunanistan Kıbrıs'ı uluslararası gündeme taşıyarak, Kıbrıs'a sahip olmanın yollarını aramaya başladı. Aynı yıllar Türkiye'nin, Balkanlarda Yunanistan ve Yugoslavya ile bölgesel bir ittifak kurma çabalarına tesadüf ettiğinden, Türkiye Yunanistan'la ilişkilerini bozmadan sorunun barışçı yollarla çözümlenmesine, yani mevcut statünün aynen korunmasına taraftardı. Fakat Yunan girişimleri de kaygı ile izlenmekteydi. Yunanistan'ın Kıbrıs politikasından duyulan rahatsızlığı Menderes, Yunan tarafını uyararak, bu durumun ilişkilere yansımaması için, "Sükunet ve itidalin bugün her zamandan daha zaruri olduğunu dost ve müttefik Yunan millet ve hükümeti tarafından takdir" edilmesini istemekteydi⁶.

Yunanistan'ın BM'deki girişimleri 14 Aralık 1954'te Genel Kurul'da görüşüldü. BM'de Yunanistan'ın Kıbrıs halkına self-determinasyon hakkının verilmesi teklifinin, adadaki huzur ve bölgedeki barışı tehlikeye düşüreceğinden, gündem dışı bırakılması kararlaştırıldı⁷. Türk tarafı konunun tamamen kapandığını düşünerek, BM'nin aldığı karardan son derece memnundu. Başbakan Menderes, "Yunan resmî makamlarının bu mesele

⁵ Olgun Gökçal, *6/7 Eylül Olayları ve Türk Basını*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2006, s. 25; Foti Benlisoy, "6/7 Eylül Öncesinde Basında Rumlar", *Toplumsal Tarih*, XIV/ 81 (Eylül 2000), s. 37

⁶ *Cumhuriyet*, 22 Ağustos 1954

⁷ *Ulus*, 15 Aralık 1954

dolayısıyla ortaya çıkan hâdiselerden aramızdaki dostluğun haleldar olmaması için gayret sarf ettiklerini ve tedbirler aldıklarını belirten ifadelerini memnuniyetle kaydetmekteyiz. Bu mesele tamamiyle kapandığı için artık müttefikimiz Yunanistan ile aramızdaki dostluğun hatta gölgelenmemesine dikkat ve itina göstermek zamanı gelmiş bulunuyoruz. Esasen ilk günden beri itidalini muhafaza etmiş ve dostluk hisleriyle ittifakımızın manevî vecibelerine riayette asla kusur etmemiş bulunan Türk hükümeti, bu görüş ve inançla iki memleket münasebetlerinin yeni yeni inkişaflarına mazhar olması yolundaki gayretlerine samimiyet ve azimle devam eyleyecektir” dedi⁸. Türkiye, ısrarla Türk-Yunan dostluğunun zarar göreceğini ileri sürerek konunun açılmamak üzere kapatılmasını istedi.

BM’de alınan karar, adadaki Rumları ve Yunanlı gençleri hiç memnun etmedi. Atina’da İngiltere, ABD ve Türkiye konsolosluklarına saldırılar düzenlenerek, BM kararını protesto eden mitingler yapıldı. BM’e kararı sonrasında Rumlar Kıbrıs’taki İngiliz yönetimine ve Türk azınlığa karşı terör hareketi başlatarak, adaya tek başına hâkim olma mücadelesini hukuk dışı yollardan sürdürdüler. Bu durum doğal olarak Türk Hükümetinin ve Türk milletinin tepkisini çekti.

Kıbrıs’ta akan kana ve her gün tırmanan teröre çözüm bulamayan İngiltere, Kıbrıs’taki Rumlardan iyice bunaldı. İngiltere, Türkiye’nin de katılacağı bir konferansta, Yunanistan ile birlikte sorunu diplomatik yollarla çözmek için harekete geçti. İngiltere böylece sorunun; İngiliz yönetimiyle Kıbrıslı Rumlar arasında olmaktan çok, aslında Türkiye ile Yunanistan’ın iki uzlaşmaz taraf olduğu uluslararası bir sorun olduğunu “kanıtlamayı” bu ana kadar Kıbrıs ile ilgili uluslararası görüşmelerde konunun dışında kalan Türkiye’yi konferansa davet ederek, kendi tezlerinin konferansta kabul ettirmeyi amaçlamaktaydı⁹.

Konferansa katılacak Türk Heyeti Londra’ya hareket etmeden önce Başbakan Menderes; Yunan dostluğuna verdiği önemi özellikle vurgulayarak, Türkiye’nin 1955’e kadar izlediği “soğukkanlı ve ihtiyatlı” Kıbrıs politikasının özünde ve bundan sonra takip edilecek politikaların temelinde “Türk-Yunan dostluğuna ve ittifakına aynı kıymet ve ehemmiyeti vermek” bulunduğunu belirtti¹⁰. Kıbrıs’ta çıkmış ve muhtemelen çıkacak olaylar karşısında İngiltere’yi

⁸ **Ayın Tarihi**, Aralık 1954, S. 253, s 109

⁹ Şükrü S. Gürel, **Kıbrıs Tarihi (1878-1960)**, c. II, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1985, s. 107

¹⁰ 1955 yılına kadar Türkiye’nin Kıbrıslı Türklerin hakkını müdafaa adına bir şey yaptığı görülmez. DP’nin Dışişleri Bakanı Köprülü, 20 Haziran 1950’de “Türkiye’nin Kıbrıs diye bir meselesi yoktur” diyordu. Mehmet Arif Demirel, **6 Eylül 1955 Yassıda 6/7 Eylül Davası**, İstanbul, Bağlam yayınları, 1995, s 21; Melek Fırat “ Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına

ikaz eden Menderes, Kıbrıslı Türklere sahip çıkarak, “Silahlandırılmış bir ekseriyet karşısında masum, hareketsiz ve silahsız bulunabilir. Onların bir an için dahi müdafasız kalacakları manasını tazammun etmez. Bu bakımdan büyük bir endişe ve heyecan içinde bulunan Kıbrıslı ırkdaşlarımızı tatmin ve müsterih kılmak isteriz”. Londra’da adanın kaderi self-determination yapılarak belirlenmeye çalışılması ihtimaline de değinen Menderes, Kurtuluş Savaşı ve Batı Trakya’nın kaderinin belirlenme şeklini örnek göstererek Yunan iddialarına sert çıktı. Kıbrıs’ın coğrafi ve jeopolitik açıdan Türkiye için öneminden söz eden Menderes, Londra’ya gidecek Türk heyetinin, “Statükonun muhafazasını asgari şart olarak müdafaa edeceğini” açıkladı¹¹.

Menderes’in konuşması; kamuoyunda yerinde ve zamanında bulunarak basında olumlu ifadelerle takdir gördü¹². Ana Muhalefet lideri ve CHP Genel Başkanı İ. İnönü 25 Ağustos’ta; “Kıbrıs’taki kardeşlerimizin can ve mallarını tehlikeden korumak için hükümetin alacağı bütün tedbirlerde beraberiz. Konferansta haklarımızı korumak ve kurtarmak yolunda hükümeti bütün gayretlerimizle destekleriz” dedi¹³. Ülkede iktidar ve muhalefet her türlü iç kavgayı bir tarafa bırakarak Kıbrıs konusunda ortak hareket etmekteydi.

Londra’ya ulaşan Türk Heyeti önce İngiltere Dışişleri Bakanıyla bir ön görüşmede bulundu ve Türk Heyeti, Yunanlılara verilebilecek olası hiçbir tavize onay vermeyeceklerini kararlılıkla vurguladı. F. R. Zorlu bu görüşme ve Londra’daki hava hakkında Menderes’e durumu detaylı olarak şifre telgrafla bildirdi¹⁴.

29 Ağustos’ta Londra Konferansı başladı. Önce Türkiye ardından Yunanistan bilinen görüşlerini tekrarladı. Dışişleri Bakanı F. R. Zorlu, İngiltere’nin Kıbrıs’taki egemenliğinin devamına taraftar olduğunu

Etkileri (1955-1997), **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, Yay. haz. İsmail Soysal, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1999, s 555

¹¹ Zafer, 25 Ağustos 1955; **Vatan**, 25 Ağustos 1955

¹² A. Ş. Esmer başyazısında; “Bu beyanat muhalefet partileri tarafından desteklendiği gibi, Türk Milletinin duygularını da ifade etmektedir.” Ahmet Şükrü Esmer, “Başbakanın Kıbrıs Demeci”, **Ulus**, 28 Ağustos 1955

¹³ **Ulus**, 26 Ağustos 1955

¹⁴ Zorlu’nun gönderdiği şifre telgrafın son bölümünde; “İfadelerimizle haklarımızda mısır davranacağımıza kendilerini teyakkun ettirdiğimizi zannediyorsak da bu sahada çok çalışılması icap ettiğini anlamaktayız. Bu sebeple gerek biz, gerek gazetecilerimiz bu yolda gayret sarf ediyoruz. Taraf devletlerinden bu husustaki ilgililere verilecek emirlerin pek faydeli olacağını saygılarımla arz ederim” bilgileri geçmektedir. “Yassıada’da Okutturulmayan Şifre Telgraf”, Mehmet Arif Demirel, **6 Eylül 1955 Yassıda 6/7 Eylül Davası**, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 1995, s. 401-404.

belirtirken¹⁵, Yunanlılar, Kıbrıs'ta yaşayanların yani Rumlar'ın adanın kaderini tayin etmesini talep ettiler. Her iki tarafın iddialarını dinleyen İngiltere, adaya kontrolü altında özerklik verilmesini teklif ettiyse de Türkiye ve Yunanistan İngiltere'nin önerisini ret ettiler. 6 Eylül akşamı Dışişleri Bakanı F. R. Zorlu ile tren garından telefonla görüşen Menderes, Zorlu'nun beş yıllık moratoryum yapalım teklifine kızarak, "Fatin Bey, ne söylüyorsunuz. Bu artık milletin sorunu olmuştur. İstanbul yanıyor, ben ne moratoryum kabul ederim, ne başka bir şey kabul ederim. Terk edin gelin konferansı" dedi. İstanbul, İzmir ve Ankara'daki olaylar Konferansın dağıtılmasına, görüşmelere son verilmesine sebep oldu¹⁶.

2. Olaylarının Çıkışı ve Menderes

5 Eylül 1955 gecesi Atatürk'ün evinin bulunduğu bahçenin yakınında bomba patladı¹⁷. Radyo'dan saat 13.00 bülteninde Atatürk'ün Selanik'teki

¹⁵ Londra Konferansında Türkiye adına konuşan Dışişleri Bakanı F. R. Zorlu; adanın Türkiye için stratejik öneminden söz eder ve Kıbrıs'ın statüsünde bir değişikliğe lüzum olmadığını savundu. Eğer İngiltere adadan mutlaka ayrılacaksa adanın eski sahibine iade edilmesini aksi takdirde adanın taksim edilmesini talep etti. Şerif Demir, **Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes (1930-1960)**, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı, Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2009, s. 385

¹⁶ Hüseyin Ağun, **Demokrat Parti İktidarının Kıbrıs Politikası 1950-1960**, Ankara, İmge Kitapevi, 1997, s 20-21; H. Fikret Alasya, **Kıbrıs ve Rum Yunan Emelleri**, Lefkoşa, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Millî Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayını, 1992, s 31; Ahmet Yıldız, **İhtilalin İçinden Anılar Değerlendirmeler**, İstanbul, Alan Yayıncılık, 2001, s. 93; Melek Fırat, "1945-1960 Yunanistan'la İlişkiler", **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar**, Edt. Baskın Oran, I, İstanbul, İletişim Yayınları 2001, s. 600; Londra'dan dönüşte uçakta çok düşünceli ve üzüntülü olan F. R. Zorlu, Büyükelçi Mahmut Dikerdem'e "Bir gecede, bütün çabalarımız zayi oldu, ne yapayım şimdi ben?" dedi. Mehmet Ali Birand- Can Dündar-Bülent Çaplı, **Demirkırat**, İstanbul, Doğan Kitapçılık, 1999, s. 110

¹⁷ Yunan Mahkemeleri olayın faili olarak Selanik Hukuk Fakültesi 2. Sınıf öğrencisi Oktay Engin ve Selanik Konsolosluğumuzda çalışan Hasan Uçar'ı suçlu bularak cezalandırdı. O. Engin daha sonra Türkiye'ye sığındı. Eğitimini Türkiye'de tamamlayarak Kaymakamlık, Emniyet üst düzey yöneticiliği ve Valilik görevlerinde bulunan Oktay Engin, Yunan mahkemelerinin kasıtlı olarak yanlış karar verdiğini iddia ederek, hakkındaki suçlamaları ret etmektedir. Engin'e göre; bombanın son derece ilkel ve basit olarak hazırlanarak patlatıldığını ve olayın gerçek faillerinin Atatürk'ün evi ile Selanik Türk Konsolosluğu etrafına yerleşmiş olan Türkiye'den zorunlu gelen Rum göçmenlerin olduğunu söylemektedir. Faruk Mercan, "Bombacı da, mit elemanı da değildim", **Aksiyon**, S. 457, 8 Eylül 2003; Yassıada mahkemelerinde O. Engin'in MAH mensubu ve bombayı azmettiren olduğu anlaşılmıştır. **Yassıada Zabıtlar-II 6/7 Eylül Olayları Davası**, haz. E. G. Naskali, İstanbul, Kitapevi, 2007, s. 172-73; D. Güven, a.g.e., s. 93

doğduğu ev* ile Türk Konsoloslğu arasında bir bomba patladığını açıkladı¹⁸. İstanbul Ekspres* gazetesinin 16.00'da ikinci baskıya giderek haberi büyük puntolarla ve detaylandırarak "Atamızın Evi Bomba ile Hasara uğradı" manşetini atması, siyaset tarihimize "6-7 Eylül olayları" olarak geçen kitle hareketinin kıvılcımı oldu¹⁹.

Olayların olduğu gün dış politika ve iç politika bakımından ilginç bir zamana denk geldi. Hükümet ekonomik sorunlarla ve parti içi muhalefetle zor günler yaşarken, Kıbrıs sorunu nedeniyle de dış politika oldukça sıkıntılıydı. Ayrıca aynı gün de İstanbul pek çok uluslararası kongreye ev sahipliği yapmaktaydı. Yüzlerce yerli ve yabancı gazetecinin gözleri önünde olaylar meydana geldi²⁰.

İstanbul'daki öğrenci dernekleri, Kıbrıs Türk Cemiyeti çatısı altında, Taksim Meydanında Yunanlıların Selanik'teki Atatürk'ün evinin bombalamasını protesto için toplandılar²¹. İnsanlar, ellerinde bayraklar ve Atatürk posterleriyle "Kıbrıs Tüktür Türk kalacaktır" temposu tutmaya başladılar. Taksim Meydanı Cumhuriyet anıtı önünde duran kalabalık, İstiklal Marşını okuyarak göndere Türk Bayrağını çekti²². Sanki gizli bir el, bir anda kitleleri sokağa dökmüştü. Saat 20.30 sıralarında Rumlara ait dükkânları ve

* Atatürk'ün Selanik'te doğduğu ev, Selanik Belediyesince Atatürk'e hediye edilmiştir. C. Bayar'ın isteğiyle 1950'de onarımdan geçerek, 10 Kasım 1953'te Atatürk Müzesi olarak törenle hizmete açıldı. **Yassıada Zabıtları**, s. VIII

¹⁸ Gürhan Gürcan, **6 Eylül 1955 Olayları**, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2006, s. 74; Radyo'dan okunan metinde, "Selanik'te Aziz Atatürk'ün doğduğu ev ile Türk Konsoloslğu binası arasında bahçede saat gece yarısını dört geçe bir bomba patlamış ve bu infilak neticesinde Aziz Atatürk'ün doğduğu evin pencereleriyle Konsoloshanenin camları hasara uğramıştır." Yunanistan İçişleri bakanı yapmış olduğu ilk basın toplantısında; "Bu işi hakiki bir Yunanlının yaptığını zannetmiyorum" şeklinde olmuştur. M. A. Demirel, **6 Eylül**, s.412

* Gazete DP yanlısı Mithat Perin'e aittir. Gazete üst düzey sorumlularından Gökşin Sipahioğlu, yıllar sonra yapılan röportajında 6/7 Eylül Olaylarının Milli Emniyet Hizmetleri tarafından organize edildiğini söylerken, M. Perin'inde yıllar sonra Milli Emniyet Hizmetlerine çalıştığı anlaşıldı. D. Güven, **a.g.e.**, s. 93-94

¹⁹ **İstanbul Ekspres**, 06 Eylül 1955; Ali Gevgilili, **Yükseliş ve Düşüş**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1987, s 136; M. A. Birand-C. Dünder-B. Çaplı, **a.g.e.**, s 109

²⁰ Uluslararası Kriminologlar ve Polisler Kongresi, Uluslararası Karşılaştırmalı Hukuk Bilimler Kongresi, Bizans Tarihçileri Kongresi, Uluslararası Üniversite Dernekler Kongresi ve Dünya Bankası bağlantılı kongreler düzenlenmişti. M. Hulusi Dosdoğru, **6/7 Eylül Olayları**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1993, s. 28

²¹ D. Güven, **a.g.e.**, s. 25; Hükümetin Taksim'de miting düzenleneceğinden haberi vardır. Fakat mitingin denetimden çıkarak bu tarz bir yağmaya dönüşmesini beklememektedir. Dünder Soyer, **Cumhuriyet'te Adım Adım Olaylar, Anılar...**, İstanbul, Buke Yayınları, 2001, s. 41

²² Emin Karakuş, **İşte Ankara**, İstanbul, Hürriyet Yayınları, 1977, s. 277

evleri yıkıp yağmalama olayları başladı²³. Eylemde, kalabalıklar İstanbul'un farklı semtlerinde ama gayrimüslimlerin ikamet ve iş çevresi olarak bilinen Şişli, Nişantaşı, Beyoğlu, Karaköy, Beyazıt, Kumkapı ve Yedikule civarında azınlıklara ait ev, dükkân ve kiliselere doğru yöneldiler²⁴.

Olayların hazırlıkları birkaç gün evvelden başladı. İnsanlar, Eskişehir'den trenlerle, İstanbul'un dışından kamyonlarla İstanbul'a taşındı. Yağmacıların ellerindeki sopalar bile aynı boyut ve şekildedeydi. Hepsi aynı tornadan çıkmış gibi bir görünüme sahipti. Rumların adresleri önceden tespit edildi ve olay başlamadan evvel her sokağın başında Kıbrıs Türktür Cemiyetinin bir görevlisi beklemekteydi. Olaylar yirmi ile otuz kişiden oluşan organize olmuş öncü birliklerin yönlendirmesi ile gerçekleştirildi. Bunlar aralarında "kışkırtıcılar, önderler, tahripçiler" olarak sınıflandırılmıştı. Görevliler işaret beklemekteydi. İşaret gazetesinin ikinci baskısını yaparak Selanik'teki asılsız olayı duyurmaktı²⁵. Kışkırtıcılar Türk bayrakları yanında Atatürk ve Bayar resimleri taşıyarak, halkı Kıbrıs sorununu kullanarak tahrik ediyor ve gayrimüslim antipatisini körükliyorlardı²⁶.

Gayrimüslimlere yönelik, yağma ve yakma olayları başladığında polis güçleri olaylara duyarsız kaldılar. Polisin bu pasif tavrı; "emir biçiminde verilmeyen, ancak hadiselerle göz yumulmasını bir prensip olarak öngören talimatın" varlığına dayandırılmaktaydı. Polis gibi itfaiye teşkilatı da yangınlara müdahalede son derece ağır davranmaktaydı²⁷. Asker²⁸, Polis ve Zabıta kuvvetlerinin hadiseye müdahale etmemesi kalabalığı daha da cüretkâr yaptı²⁹.

Oysa İstanbul'da böyle bir olayın olması yetkililer tarafından beklenmekteydi ve bir takım önlemler de daha evvelden alınmıştı. Kıbrıs'ta

²³ M. A. Demirel, 6/7 Eylül, s. 78; Ahmet Emin Yalman olayın tamamen planlı bir hareket olduğunu söyler ve "Zaten sağ ve sol gizli eller ortalığı karıştırmak için bahane arıyorlardır. Köylerden getirilen eli sopalı insanlar Rumlara ait evleri ve dükkânları yağmalamaya başlarlar" der. Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz*, Haz. E.Ş. Erdinç, II, İstanbul 1997, s 1647

²⁴ Sina Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi*, II, İstanbul 1997, 127; Metin Toker, *İsmet Paşa'yla 10 Yıl*, I, Ankara 1966, s. 105

²⁵ G. Gürçan, a.g.t., s. 75-77

²⁶ D. Güven, a.e., s. 26

²⁷ D. Güven, a.e., s. 35-37

²⁸ Birinci Ordu Komutanı Org. Vedat Garan'a "Paşam neden karşı koymuyoruz?" diyenlere "Ben ikinci bir Mustafa Muğlalı olmak istemem" diyordu. [Van Özalp'te görev yapan Org. M. Muğlalı sınırdan kaçak geçenlere karşı silahlı müdahalede bulundu. DP döneminde yargılanarak gereksiz yere aşırı güç kullanmaktan cezalandırıldı] E. Karakuş, a.g.e., s. 278; Bu iddiayı Yassıda mahkemelerinde ret eden Org. Garan kesinlikle öyle bir ifade kullanmadığını söyledi. *Yassıda Zabıtları*, s. 404; 9 Eylülde Sorumlu Generaller görevlerinden alındılar. M. A. Demirel, 6 Eylül, s 78

²⁹ Rıfıkı Salim Burçak, *On Yılın Anıları (1950-1960)*, Ankara, Nuru Matbaçılık, 1998, s. 315

yaşanabilecek olası bir tatsız hadiseye karşı ülkemizde meydana gelebilecek taşkınlıklara mani olmak için 28 Ağustos'tan itibaren güvenlik kuvvetleri alarm durumundaydı. İstanbul'daki Emniyet güçlerine 3 Eylül'den itibaren çevre vilayetlerden takviye polisler getirildi. Hilton Oteli, Fener Patrikhanesi ve Yunanistan Konsoloslugu gibi uluslararası prestije sahip yerler de polis tarafından kordon altına alınarak üst düzey güvenlik sağlandı. Fakat bütün bu tedbirler olay gününde yeterince başarılı olmadılar.

İstanbul'daki büyük yağma, 22.00'de askeri birliklerin harekete geçerek, Beyoğlu'na girmesi ve bütün ulaşım yollarını kontrol altına almasıyla yavaşladı. Gece 00.00'da Sıkıyönetim ilan edildi³⁰. Gece 00.00-05.00 arası sokağa çıkma yasağı ilan edildi. Askeri birlikler 02.30'da İstanbul'a tamamen hâkim oldular. 6/7 Eylül olayları sonucunda birkaç Rum öldü, 35 kişi yaralandı, 5622 bina tahrip edildi. Sadece İstanbul'da 5104 kişi tutuklandı. Beyoğlu tanınmaz hale geldi. Yağmalanmadık yer kalmadı³¹.

Menderes, İstanbul'da olağan dışı gelişmelerin yaşandığını İstanbul valisinin 16.30-17.00 arasında kendisini araması sonucunda öğrendi. Menderes; İstanbul valisine, "Hacet hininde askeri kuvvetlere müracaat etme lüzumu sizce malüldür, tahmin ve tasavvurlarınıza göre arzu ettiğiniz miktarda beş kişinin dahi bir arada toplanmamasına sureti katiyede mümanaat edeceksiniz" diye emir verdi³².

Bayar ve Menderes 19.00 dolaylarında Taksim'den geçerken toplanmakta olan kalabalığı görmüşler fakat şüpheli herhangi bir durumu fark

³⁰ Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2004., s. 433; Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, çev. Ahmet Fethi, İstanbul, Hil Yayıncılık, 1994, s. 74; 1924 Anayasasının 86. Maddesine göre, "Harp halinde veya harbi gerektirecek bir durum baş gösterdikte veya ayaklanma olduğunda veya vatan ve Cumhuriyet'e karşı kuvvetli ve eylemlilerle bir kalkışma olduğunu gösterir kesin belirtiler görüldükçe Bakanlar Kurulu, süresi bir ayı aşmamak üzere yurdun bir kesiminde veya her yerinde sıkıyönetim ilan edebilir". Fakat Bakanlar Kurulu sıkıyönetimin süresini belirlememişti. Sıkıyönetim aynı gün uygulamaya girerken yasa meclisten 12 Eylül'de geçirildi. Zafer Üskül, **Siyaset ve Asker Cumhuriyet Döneminde Sıkıyönetim Uygulamaları**, Ankara, İmge Kitapevi, 1997, s. 126. Bu durumda olaylar tamamen bittiğinde yasa yeni çıkarılmış oluyordu ve 7-12 Eylül arasında yasal dayanak olmadan sıkıyönetim ilan edilmiştir.

³¹ Ölenlerin sayısı kaynaklarda farklı geçmektedir. Basına göre 11 can kaybı varken **Cumhuriyet**, 8 Eylül 1955; Yabancı kaynaklar 15 kişiden söz etmektedir. D. Güven, a.g.e., s. 55; Gece İstanbul'u dolaşan Tokar, "Varoşlar, Şehre inmişti" der. M. Tokar, a.g.e., s. 105; M.A. Birand-C.Dündar-B.Çaplı, a.g.e., s. 109; Hüseyin Cahit Yalçın, Olayın siyasi değil, tamamen sosyal ve ekonomik nedenlerden kaynaklandığını söyler. Hüseyin Cahit Yalçın, "En Tehlikeli Cephe", **Ulus**, 14 Eylül 1955; M. Fırat, **"Yunanistan"**, s. 601; F. Akın, a.g.t., s. 122-123; G. Gürcan, a.g.t., s. 89

³² TBMM, ZC, D.10, İ. 23, c. IX, s. 83

etmemişlerdi³³. Bayar ve Menderes olayların başladığından habersiz, Ankara'ya dönmek için Haydarpaşa'dan 20.20 treni ile hareket ettiler. Menderes'e olayların tehlikeli bir boyuta ulaştığı haberi, İzmit Valisi kanalıyla İzmit'te ulaştırıldı. Menderes askeri birliklerin başındaki komutanı arayarak asayişin sağlanması için gerekirse ateş edilmesi emrini verdi³⁴. Menderes Sapanca'dan yaptığı telefon görüşmesiyle olayların kontrol altına alınmadığını öğrenince, derhal İstanbul'a geri döndü ve 01.00'da bizzat nümayişçilerin arasına katılarak olayları engellemeye çalıştı³⁵.

Bu olaylar gerçekleşirken İstanbul'da bulunan İçişleri Bakanı N. Gedik ve Emniyet Gn. Müd. Ethem Yetkiner olayları engelleyememiş yağmacıları dağıtamamışlardı. İçişleri Bakanı N. Gedik istifa ederken, İzmir Valisi, İstanbul Emniyet Genel Müdürü ve üç general görevinden alındı. Bunun yanında pek çok memurun, olaylar esnasında görevlerini ihmal ettikleri için, görev yerleri değiştirildi. Kıbrıs Türktür Cemiyeti kapatıldı³⁶. Hükümet yapmış olduğu ilk açıklamada, "İstanbul ve memleket esas itibariyle bir komünist tertip ve tahrikine ve ağır bir darbeye maruz kalmıştır"³⁷. Hükümet ve askeri yetkililer olayların sorumluluğunu tamamen Komünistlere yüklediler.

Malları yağmalanan ve olaylardan zarar gören Rumlara tazminatlar ödendi. Ayrıca vergi muafiyeti, ucuz inşaat malzemesi tedariki ve banka borcu olanlara kolaylıklar sağlandı. Menderes yardım faaliyetlerinin başarılı olması ve

³³ M. A. Demirel, 6 Eylül, s. 77; D. Güven, a.g.e., s. 98

³⁴ F. Akın, a.g.t., s. 113; D. Güven, a.g.e., s. 44; Komutan mahiyetindekilere emri intikal ettirirken, "Her ne kadar ateş ediniz şeklinde emir aldım da, siz gene dipçikle falan idare ediniz" demiştir. İstanbul Valisi de askeri birliklere ateş açması emrini vermiş fakat o emirde infaz edilmemiştir. R.S. Burçak, a.g.e., s.317

³⁵ Adnan Bey'i bir gün sonra Valilikte gören S. Ağaoglu o günü şöyle anlatmaktadır, "İstanbul'da valinin odasına girdiğim zaman Adnan Bey ayakta duruyordu. Saçları karmakarışık, taşsızdı. Dudaklarında hüznü bir gülümsemeyle bana baktı." Samet Ağaoglu, **Arkadaşım Menderes**, İstanbul 2004, s. 57

³⁶ **Cumhuriyet**, 09 Eylül 1955

³⁷ **Aynı Tarihi**, Eylül 1955, S. 262, s. 17; R. S. Burçak, a.g.e., s. 314; E. Karakuş, a.g.e., s. 279; İstanbul Örfi İdare Kumandanı N. Aknoz, İstanbul'daki gazetecileri toplayarak, 6 Eylül olaylarıyla ilgili tüm yayınlarda Komünistlerin suçlanacağını aksi bir tez ileri sürüldüğünde gazetenin derhal kapatılacağını söyledi. D. Güven, a.g.e., s. 188; Yassıada'da N. Aknoz Paşa'nın İdareyi Örfiye Hakimlerini 15 günde bir toplayarak olayların komünistler tarafından yapıldığına ve komünistlerin mutlaka cezalandırılması yolunda telkinler yaptığı anlaşıldı. **Yassıada Zabıtları**, s. 114; Olaylar sonrasında Siyasi polisçe fişlenmiş 45 aşırı sol görüşlü evlerinden alınarak olaylardan sorumlu tutuldu. (Yazar da bu kişilerden birisidir) M. H. Dosdoğru, a.g.e., s. 24; Tutuklananlar arasında yer alan A. Nasin; "Faciadan sonra Menderes'in isteği Gedik'in emriyle Emniyet Müdürü 6/7 Eylül'den sorumlu tutulacak ve suçlanmaları kamuoyunda tepki yaratmayacak 50-60 kişilik bir komünist listesi hazırlanarak" tutuklandığını anlatmaktadır. Aziz Nesin, "Aziz Nesin'in 6/7 Eylül (Hapishane) Anıları", **Tarih ve Toplum**, VI/ 34, 1986, s. 48

ihtiyaç sahiplerine ulaşması için büyük çaba gösterdi. 6/7 Eylül olayı mağdurları için Menderes, “Bütün vatandaşlar bir araya gelerek çalışacağız. Tahribattan iz bırakmayacağız. Manevi zararların telafisi için milli bir tesanüt göstermeli, şefkat elimizi uzatmalı onlara kardeşçe yaşamak istediğimizi anlatmalıyız. Mabetleri ve mektepleri süratle tamir edeceğiz. Bütün mağazaları kısa zaman da açacağız”³⁸ demiştir. Cumhurbaşkanı’nın himayesinde Başvekil Menderes’in fahri başkanlığında önde gelen sanayicilerden oluşan bir komite aracılığıyla yardım kampanyası başlatıldı³⁹. Yardım kampanyasına büyük destek veren Menderes, Başbakanlık adına 50.000 TL, şahsı adına da 5.000 TL yardımda bulundu⁴⁰. Yardım kampanyası sonucu 31 Aralık 1957’ye kadar 8,7 milyon TL bağış toplandı⁴¹.

3. Olayların İç Politikaya Etkisi

9 Eylül’de Cumhurbaşkanı Bayar, TBMM’yi 12 Eylül’de acele konuyu görüşmek üzere toplantıya çağırdı⁴². 11 Eylül akşamı Çankaya köşkünde toplanan DP kurmayları, olayları önce kendi aralarında müzakere ederek DP Meclis Grubunda ve TBMM’de izlenecek stratejiyi belirlemeye çalıştılar. 12 Eylül saat 10.00’da toplanan DP Meclis Grubu, 6/7 Eylül Olaylarını görüşmek üzere bir araya geldi.

Başbakan Menderes uzun bir konuşma yaparak DP’li milletvekillerinin sorularını yanıtladı. Menderes 6/7 Eylül olaylarının detaylarını veya olaylara yönelik alınacak tedbirleri konuşmaktan ziyade daha evvel Hükümetin almış olduğu örfi idare kararının, DP grubunca tasdik ve tasvip edilmesini istedi. Menderes, “Kıbrıs meselesinden doğan bir milli galeyanın ortaya koyduğu birtakım tahribattan ibaret değildir. Katiyetle ifade ediyorum ki, şekilleriyle hazırlanmış olan büyük bir komünist darbesinin karşısında bulunmaktayız. (...) Müsait olan zemini fevkalade üstadane maharetle ve soğukkanlılıkla istismar eden komünistler birer milli felaket diyebileceğimiz fevkalade ağır bir vaziyet vücuda getirmişlerdir” diyerek, olayların müsebbibi olarak ısrarla “Komünistleri” göstermekteydi. Hatta Menderes; “Dünya komünistleri faaliyetlerini Türkiye üzerinde tekasüf ettirmiştir. Türkiye’yi en cazip bir hedef

³⁸ F. Akın, a.g.t., s. 125; Halkımız İstanbul’un yaralarını çok güzel bir yardımlaşma çabası içinde başarıyla sardı. Pakize Başaran, Ben Yaşarken 27 Mayıs 1960 ve Öncesi, İstanbul 2008, s. 126

³⁹ Uygur Kocabaşoğlu, “6/7 Eylül Olaylarından Sonra ‘Hasar Tespit Çalışmaları’ Üzerine Birkaç Ayrıntı”, *Toplumsal Tarih*, XIV/ 81 (Eylül 2000), s. 45

⁴⁰ “Olaylar” *Tarih ve Toplum*, VI/ 33, 1986, s. 13-14

⁴¹ D. Güven, a.g.e., s. 56-57; O. Gökçal, a.g.t., s. 129

⁴² *Ulus*, 10 Eylül 1955; M. Albayrak, a.g.e., s. 434

olarak ele almışlardır. Çünkü zemini müsait görmekteyler. Takip ettikleri umumi politika bakımından takip ettikleri usul de Türkiye'yi mutlaka bir kargaşalığa maruz bırakmaktır". Olayların tekrarlanmaması için Menderes'te kendinden emin, "akla gelecek, hatta gelmeyecek bütün tedbirler alınmıştır ve alınmaktadır" dedi. Menderes milletvekillerinin ısrarlı sorularına karşı, "Ben meselenin burada kapanmasını ve daha ileri gidilmemesini rica edeceğim. Milli menfaatlara uygun değildir" dedi. Menderes ayrıntılara girmekten özellikle kaçınarak, sıkıyönetimin grupça tasdikini istedi.

DP'li Milletvekillerinin ısrarlı sorularının devam etmesi karşısında Menderes, olaylar hakkında bir takım bilgiler vermeye mecbur kaldı. Menderes olaylardan sorumlu gördüğü komünistleri suçlamasının sebeplerini açıkladı. Ona göre; "Selanik'te bombayı patlatan menhus ve meşum el İstanbul hadisesini ika eden elin ta kendisiydi". Olayların başlamasındaki zamanlamaya dikkat çeken Menderes, "Bugün İstanbul'da muhtelif memleketlerin 38 Maliye vekili bulunmaktadır. Bunların meyanında birçok eski Başbakanlar mevcuttur. Amerikan Heyeti büyük bir adettedir. O bomba gününde patlatılmıştır. Bizi kendi fikirlerince dünya nazarında rüsva edecek, bizi garptan koparıp müdafaasız bırakacak ve kolayca elde edilebilir bir şikâr haline götürececek zalim darbe tam zamanını seçmek suretiyle bize havale edilmiş bulunuyor". Ayrıca Menderes; "Sadece kiliselerin tahribine büyük ehemmiyet ve dikkat atfedilmiş olması ve hatta ölümlerin kemiklerinin muhkem mermerler altında sökülüp ortaya çıkarılıp hakarete maruz bırakılması keyfiyeti, damgası üstünde komünist eseri olduğunu apaçık ifade etmektedir". Olayları "Milli felaket" olarak tanımlayan Menderes, "Böyle bir şeni eser Türk milletinin malı olamaz. Bu gibi hareketler milli heyecanın galeyamı neticesi olarak kabul edilemez. Bunu Türk gençliğine dahi atfetmek gayrimümkündür" dedi. Olaylar esnasında görevini yapmayan memurlar hakkında amire itaatsizlikten dava açılmasını da eleştiren Menderes, olayların sıradan olmadığını ve ortada "bir ayaklanma" bulunduğunu iddia etmekteydi⁴³. Hükümetin talep ettiği örfi idarenin onaylanması ve uzatılması isteği grup tarafından kabul edildi. DP grup toplantısından istediği desteği kolay alan Menderes, TBMM Genel Kuruluna rahat girdi.

12 Eylül 15.00'da toplanan TBMM'nin gündeminde, "İstanbul, İzmir ve Ankara vilayetlerinde Örfi İdare ilanına dair Başvekalet tezkiresi" vardı. Ne olup bittiğinin farkına varamayan muhalefet, hükümetten meclisi bilgilendirmesini talep etti. Muhalefet adına ilk konuşmayı yapan CHP Genel başkanı İ. İnönü; "Hadisenin her tarafı karanlıktır. Bu kadar tertipli ve teçhizatlı bir tecavüz ne vakitten beri, nasıl hazırlanmıştır?" dedi. İstanbul, Ankara ve İzmir gibi merkezi yerlerde bu kadar büyük olayların olmasına anlam

⁴³ TBMM, DPMG, D.10, 12 Eylül 1955

veremeyen İnönü “6/7 Eylül faciasının” bir an önce aydınlatılmasını talep etti⁴⁴. Muhalefetin istek ve eleştirilerine karşı başbakan yardımcısı Fuat Köprülü, “Bu hadiseden Hükümet evvelce haberdardı. Ona göre bazı tertibat da almıştı. Fakat bu hadisenin günü ve saati muayyen değildi ve bu bütün gayretlere rağmen adeta bir baskın şeklinde her tarafta birden tecelli etmiştir” dedi⁴⁵. Olayların faili olarak, “Komünist unsurlar hadiseyi evvelce tertipledikleri gibi sevki idareyi ele geçirmişlerdi. Zemini aylar ve aylarca evvel hazırlamış olmasalardı böyle bir hadise vukua gelmezdi” dedi. Köprülü konuşmasının devamında Türk dış politikasından, olayların oluş şekline kadar pek çok detayda komünistlerin neden böyle bir hadiseyi gerçekleştirmeye çalıştığının izahını yaptı⁴⁶.

Menderes sıkıyönetim için Meclis’ten yetki istedi. Menderes, “Hadisenin sebepleri üzerinde fazla durmanın ve tedbirler üzerinde konuşmanın, alacağımız tedbirleri ifşa etmek ve hakikatleri tebellür ve tenevvür etmeden hükme bağlamak gibi mahsurları vardır” dedi. Bunun için konunun ileride görüşülmesini ve Hükümetin talep ettiği sıkıyönetim kanununun kabul edilmesini istedi⁴⁷. TBMM Hükümetin örfi idarenin tasdikini ve altı ay süreyle İstanbul, Ankara ve İzmir’de devam etmesine yönelik isteğini kabul ederek onayladı.

Menderes konunun görüşülmek üzere Meclisten örfi idare talebinde bulunmuştu. Fakat üzerinden aylar geçtiği halde gerçek suçlular açıklanamadığı gibi, kamuoyunu ikna edecek bilgilendirmeler de yapılamamaktaydı. CHP Genel Başkanı İ. İnönü, IV. Menderes Hükümetinin güven oylaması görüşmelerinde 6/7 Eylül olaylarını tekrar gündeme getirdi. İnönü, olayların üzerinden üç ay geçtiği halde hükümetin kamuoyunu tatmin edecek açıklamaları yapmamasını eleştirerek, Hükümetin daha evvel haberdar olduğunu açıkladığı olayları neden engellemediğini ısrarla sormaktaydı. Olayların hazırlanışı ve başlangıcının hükümetin bilgisi dâhilinde olduğunu fakat zamanla hükümetin kontrolü kaybederek, olayların bu hale gelmesine neden olduğunu iddia eden İnönü; “6/7 Eylül vukuatından vahim bir surette mesul olan Bay Adnan Menderes’in Hükümetin başından ayrılması lazımdır” dedi. İnönü’nün bu iddialarına tepki gösteren Menderes oturduğu yerden İnönü’ye “Hepsi yalan!” diye bağırdı⁴⁸. İnönü’nün konuşmasını üzülerək dinlediğini belirten Menderes 6/7 Eylül Olayları ve hükümete yönelik eleştiriler hakkında “Tertiplenmiş nümayişler devri çoktan geçmiştir. Mazide dahi olsa; ben her hangi bir Türk

⁴⁴ TBMM, ZC, D.10, İ. 80, c.VII s. 669

⁴⁵ Köprülü bu sözle; “Hükümetin bir hareket ve bir nümayiş beklediğini, hatta bu maksatla tertipler de almış olduğunu, ‘Hükümetin haberi vardı’ sözüyle işte bunu kastettiğini” fakat alınan önlemlerin neden uygulanmadığını merak ettiğini söyledi. R.S.Burçak, a.g.e., s. 323

⁴⁶ TBMM, ZC, D.10, İ. 80, c.VII s. 684-85

⁴⁷ A.e., s. 689

⁴⁸ A.e., İ. 15, c.VIII, s. 270-271

Hükümetinin böylesine tedbirlere girişebileceğine ihtimal vermiyorum... Ve hiçbir delile, hiçbir akli ve mantıki esasa istinat etmeyen bu iddiaları ve şayiaları hatta nefretle telakki etmekteyim” dedi. Menderes’i üzen, İnönü gibi Devlet Başkanlığı ve Başbakanlık yapmış bir zatın böyle bir elim olayın T.C. Başbakanının yapabileceğine ihtimal vermesiydi⁴⁹. Menderes, olayların failleri hakkında hiçbir açıklama yapmazken, muhalefetin ima yollu da olsa hükümete yönelik eleştirilerine sert tepki göstermekteydi.

26 Aralık 1955’te muhalefet, TBMM’ye Başbakan A. Menderes ile İçişleri Bakanı N. Gedik için 6/7 Eylül olaylarında hakkında tahkikat açılması için önerge verdi. Muhalefet olaylardan hükümeti sorumlu tutmaktaydı. Menderes’de muhalefeti ve kamuoyunu, olaylarda Hükümetin dahli olmadığına ikna etmekte güçlük çekmekteydi. Çünkü Komünist olduğu iddiasıyla dava açılan kişiler, olaylarla bağı olmadığı anlaşıldığı için serbest bırakıldılar.

13 Ocak 1956’da 6/7 Eylül hadiseleri dolayısıyla Başbakan Menderes ve eski İçişleri Bakanı N. Gedik hakkında verilen tahkikat önergesi TBMM’de görüşülmeye başlandı. Menderes tahkikat tezkeresinin hiçbir delil ileri süremediğini, olayların olduğu İstanbul’da bulunmasının görevi gereği ve tamamen tesadüf olduğunu ifade etti⁵⁰. Mecliste muhalefet milletvekillerinin ısrarla “Başvekiliden şüphe ediyoruz” şeklindeki sataşmalarına sınırlanan Menderes, “Huzurunuzda bütün vazifelerini yapmış bir insanın vicdan huzuru ile konuşmaktayım. Hiçbir şeyden korkum yoktur. Hususiyle İstanbul hadiseleri hakkında söyleyeceklerim, bu gün değil yarın kati konuşmalar sırası geldiği zaman dolayısıyla kimlerin manen bu işlerden mesul olduğunu söylemek imkânını mutlaka bulacağım”⁵¹ dedi. Muhalefetin sert eleştirilerinden bunalan Menderes, “Bütün unsur ve meseleleriyle 6-7 Eylül hadiseleri uzun bir hazırlık neticesidir, biz bunun bir tertip eseri olduğunu ifade suretiyle belirtmiş bulunuyoruz. Şimdi deniyor ki: Ekipler ayrı ayrı saatte, İstanbul’un her tarafında görülüyor, aletleri var ellerinde, harekete geçiyorlar, polis emir almıştır, müdahale etmiyor, ordu emir almıştır, harekete geçmiyor, hatta o kadar ki, İzmir’de de aynı saatte başlamıştır. (...) Hadise ile irtibat ve alakamızı milyonda bir ihtimalle de olsa tespit etmeye imkân bulurlarsa her türlü cezayı kendimize tertibe kendimiz razıyız. Yalandır arkadaşlar. Yalandır, yalandır, yalan söylüyorlar” dedi. Tutuklanan kişilerin ifadelerine bakıldığında Hükümetin hiçbir şekilde ilgisinin olmadığı anlaşıldığını söyleyen Menderes askerin neden müdahale etmediğine bir anlam veremeyerek, “Başvekil olarak ne yapacaktım. Gidip bölüğün başına mı geçecektim? Sonra

⁴⁹ A.g.e., s. 299

⁵⁰ A.e., İ. 23, c. IX, s.64

⁵¹ A.e., s 68

kim bilir, yüz binler harekete geçecek bizim düşmanı karşılayabilecek derecede kuvvetli bir ordumuz İstanbul ve civarında mevcut iken elbette bir hadisenin zuhur etmesi esasen aklen müstabat idi. Kaldı ki, o ordu harekete geçmek için de kuvvetlerinden bir miktarını tefrik etmek suretiyle haberdar edilmiş” olduğunu söyledi. Muhalefet milletvekillerinin şahsi sataşmasına iyice sinirlenen Menderes; “Adnan Menderes eğer Adnan Menderes olsaydı, Adnan Menderes eğer Başvekil olmamış bulunsaydı, eğer Adnan Menderes Hükümet Reisi olarak Türk Hükümetini temsil etmiyorsa olsaydı, Adnan Menderes açın tahkikatı bakayım, nasıl haibü hâsır olacaksınız derdi ve hissiyatının icabına göre hareket ederdi. Fakat ben, mücerret Adnan Menderes değilim ve size beklediğiniz fırsatı avucunuzu yalayın, katiyen vermeyeceğini” belirtti. Mecliste son derece gergin geçen görüşmeler sonucunda muhalefetin talep ettiği tahkikat önergesi ret edildi⁵².

28 Şubat 1956’de Hükümetin Meclise gönderdiği “6/7 Eylül tarihinde İstanbul ve İzmir’de vuku bulan hadiselerde zarar görenlerin zararlarının ödenmesi” hakkındaki kanun layihası’nın görüşmelerine başlandı. Muhalefet milletvekilleri hükümetin görevini yerine getiremediğinden olayların bu kadar büyümesinden sorumlu olduğunu iddia ettiler ve Hükümet ile Menderes’in şahsına yönelik eleştirilerde bulundular. Her fırsatta 6/7 Eylül olayları sebebiyle Hükümetinin eleştirilmesine tepki gösteren Menderes hiçbir delil olmadan hükümetinin eleştirilmesi karşısında “memleketin menfaatleriyle kabili telif olmaz” dedi. Muhalefetin olaylarla ilgili Hükümete yönelik iddialarına karşın Menderes, “Bu ithamın altında bulundurmuş oldukları insanların yüzde 100, yüzde 1000 ithamlarla, bu kötü isnatlarla zulüm yapmakta olduklarını kendilerine hatırlatmak isterim” dedi. Yargıya intikal etmiş bir konunun siyasi nedenlerle gündeme getirilerek, hükümetin eleştirildiğini söyleyen Menderes, “Uzaktan yakından Hükümete mensup olan herhangi bir şahsın zerre kadar ilgisi olduğu hükmünü verdirecek bir tek delil bile mevcut olacak olursa, Hükümet olarak Hükümetten istifa değil, insanlıktan istifa etmeye hazırız. Ayıptır arkadaşlar, yeter artık! ... Biz yalnız Hükümetimiz, yalnız iktidarımız için değil bundan sonra gelecek Türk Hükümetleri aleyhine en küçük bir iltibas hâsıl etmeyecek tarzda vicdani hareket etmeye azmetmiş insanlarız, vicdanlarımızın emri sadece bundan ibarettir. Bunları söyleyenler hiçbir zaman davalarını ispat edemeyeceklerdir. Ondan sonra zulüm yapmış olmakla kalacaklardır...” dedi⁵³. CHP Genel Başkanı İ. İnönü’nün Menderes’e cevap vermek için kürsüye çıkma talebi DP’li Meclis Başkanı tarafından ret edildi. Fakat muhalefet milletvekilleri, Menderes ve Hükümete yönelik eleştirilerine

⁵² A.e., s. 81-95

⁵³ A.e., İ. 47, c. X, s. 1079

devam ettiler. Görüşmeler neticesinde Hükümetin talep ettiği 6/7 Eylül Olaylarından mağdur olanlara, 60 milyon liralık yardım tahsisat 6684 sayılı kanunla kabul edildi.

Üzerinden bir yıldan fazla süre geçtiği halde, Hükümet 6/7 Eylül olaylarının faileri hakkında bir açıklama yapamamıştı. 6/7 Eylül Hadiseleri nedeniyle tutuklananlar hakkında açılan davalar beraatla sonuçlandı⁵⁴. İstanbul, Ankara ve İzmir gibi şehirlerde bu çapta bir olayın gerçek faileri bulunamadı. Hükümetin Komünistleri suçlayan beyanatları seyrekleşti ve zamanla bu iddiadan tamamen vazgeçildi⁵⁵. Üzerinden bir yıldan fazla süre geçtiği halde, Hükümetin kamuoyunu tatmin edici açıklama yapamaması, muhalefet ve basında hükümete yönelik şüphelerin artmasına ve eleştirilerin yoğunlaşmasına sebep oldu.

Kamuoyu gibi DP'li milletvekilleri de olayların kimler tarafından düzenlendiğini merak etmekteydi. DP Meclis Grup toplantısında Menderes'e, hadisenin gerçek failinin kim olduğu soruldu. Hükümetin ilk günlerde olaylardan Komünistleri sorumlu tutarken, hala failerin açıklanmamış olmasından kaynaklanan şüphenin Menderes tarafından giderilmesi istendi. Menderes oldukça zor durumda kalmıştı kamuoyu baskısının üzerine kendi partisi de bir açıklama beklemekteydi. Başbakan, "İstihbarat vasıtalarımızla vasıl bulunduğumuz neticeleri kısaca arz etmek isterim. Bir defa memleketimizde bu çapta geniş bir hareketin değil küçük bir hareket dahi komünist tertibi olarak çıkarılması gayri mümkündür. Komünistlerin bizim memleketimizde ciddi bir takibe maruz olduğuna Yüksek Grubunuzun itimat buyurmasını temenni ederim" dedi. Böyle büyük olayların Komünistlerin tarafından neden çıkarılamayacağını gerekçesini Menderes, DP iktidarının 1950 yılından itibaren Komünist düşünce ve mensuplarıyla yapmış oldukları başarılı mücadele sayesinde olduğunu iddia etti. Menderes'e göre olaylar; "Bir senelik mütemadi neşriyat, ondan sonra karşı tarafın namütenahi tahrikleri mazinin hatıraları, bir sene daha uzun zaman devam eden bu tahrikâtın milli heyecan ve hisleri tamamen galeyan haline getirmiş olduğunu kimse redde inkâr edemez". Olayların "milli heyecan" sonucu çıktığını düşünen Menderes Komünistleri de itham ederek, "bundan istifade etmeyi düşünen komünistler olmamış mıdır?

⁵⁴ 24 Ocak 1957'de İstanbul 1. Ceza Mahkemesi, Savcının beraat isteğine; "Ne Polis incelemelerinden ne Örfi İdare Mahkemesi ve sivil mahkemedeki yargılamalardan ne de sanıkların birbirleriyle tutarlı ifadelerinden, mahkemenin adil bir takdire dayanarak mahkûmiyet kararını gerekçelendirebileceği deliller ortaya çıkmamıştır. Sanıklar suç işleme kastıyla hareket etmemişlerdir. Bu nedenle hâkimler oybirliğiyle, sanıklar hakkında açılan tüm davalardan beraat etmelerine karar vermişlerdir." D. Güven, a.g.e., s. 91-92

⁵⁵ Bülent Ecevit, "Başbakan ve Komünizm", *Ulus*, 14 Mayıs 1956

Olmuştur"⁵⁶. Böylece Menderes başlangıçta ortaya koyduğu faille ulaşılan noktayı birleştirerek konuyu kapatmaya çalıştı. Menderes sonuçta olayların gerçek failini ortaya koyamadı ve o günün şartlarında, olayı Kıbrıs meselesinin ülkemizde yarattığı tahriklere karşı, milli hissiyat içerisinde meydana gelen galeyan olarak tarif etti. Fakat o kadar büyük kalabalıkların bu derece organize hareket etmesi gerçeği nedeniyle, açıklanan gerekçe DP'li milletvekillerini de ikna edemedi.

4. Yassıda'da 6/7 Eylül Olayları Davası

27 Mayıs ihtilali sonrasında basında Menderes ve DP liderleri hakkında öne sürülen çeşitli itham ve iddialar günlerce yayımlandı. Bu iddiaların en ciddisini F. Köprülü sarf etmiştir. Köprülü 6/7 Eylül Olayları hakkında basına vermiş olduğu beyanatta "Hadiseler Fatin Rüştü Zorlu'nun ilhamı ile Menderes ve Gedik tarafından tertiplenmiştir. Ata'nın Selanik'teki evini Menderes bombalamıştır. Meselenin tahkik edilmesini, mesullerini bir an evvel meydana çıkartılmasını istedikçe Menderes'in işi kapatmaya çalıştığını gördüm" dedi⁵⁷. Olayların olduğu zaman dilimi içerisinde Başbakan yardımcısı olan F. Köprülü'nün açıklamaları kamuoyunda şaşkınlık ve hayret yarattı.

F. Köprülü'nün basın açıklaması üzerine Atina, DP ileri gelenlerini yargılamak için Ankara'dan talepte bulundu. Milli Birlik Komitesi Yüksek Soruşturma Kurulu Atina'nın talebi ve basında yayınlanan açıklamaları da dikkate alarak Yassıda'da A. Menderes, C. Bayar, F. R. Zorlu hakkında "6/7 Eylül Olayları Davası'nın" açılmasını, olayların gerçekleşmesinde, tahrik, teşvik ve aktif rol aldığı iddiasıyla sekiz kişinin (Fuat Köprülü, Fahrettin Kerim Gökay, Alaettin Eriş, Kemal Hadımlı, Mehmet Ali Balin, Mehmet Ali Tekinalp, Hasan Uçar, Oktay Engin) daha yargılanmasını istedi⁵⁸.

⁵⁶ TBMM, DPMG, D.10, 31 Aralık 1956

⁵⁷ Yeni Sabah, 5 Haziran 1960; Köprülü bir hafta sonra; yabancı basının daha evvel vermiş olduğu beyanati değişik maksatlarla kullandığını ileri sürerek, "6/7 Eylül hadiseleri hakkında bildiklerimi ve bu mevzuda bilahere akla gelebilecek bazı tahminlerimi ezcümle Selanik'teki bomba hadisesine mütedair tahminlerimi söylemiş olduğumu bu hadiselerin yetkili mercilerce tahkik mevzuu yapılmca meselenin tam bir vuzuha kavuşacağıının muhakkak olduğunu belirtmek isterim", *Ulus*, 12 Haziran 1960

⁵⁸ Konu ile ilgili üç eser yayımlandı. M. H. Dosdoğru'nun, *6/7 Eylül Olayları* eserinin 272 sayfasını dava görüşmelerine ayırmıştır fakat kendisi bu bilgileri günlük gazetelerden derlediğini belirtmektedir. M. A. Demirel, *6 Eylül 1955 Yassıda 6/7 Eylül Davası* adlı eserinde 229 sayfa TBMM kütüphanesinden temin ettiği bir nüshaya dayanarak yayınlamıştır. Fakat TBMM'nde Yassıda mahkeme dokümanlarının özensizliği şüpheye yol açmaktadır. İncelediğimiz kaynaklar içerisinde en sağlıklı ve detaylısı Emine Gürsoy Naskali

Yassıada 6-7 Eylül Olayları Davası, 19 Ekim 1960'da Salim Başol Başkanlığında ilk oturumuyla başladı. Adnan Menderes'in savunmasını Av. Burhan Apaydın ile Av. Talat Asal üstlendi.

Yassıada Mahkemesi Başsavcısı A. Ö. Egesel, Menderes'e yönelik olarak;

1. 24 Ağustos 1955 Liman lokantasında Kıbrıs meselesiyle alakalı olarak basına vermiş olduğu sert beyanat ile halkı tahrik etmek
2. Kıbrıs Türktür Cemiyetini himaye ile olayları teşvik etmek
3. F. R. Zorlu'nun 28 Ağustos 1955'te Londra'dan gönderdiği şifreli telgraf ile olayların başlamasını tertip etmek
4. Köprülü'nün 5 Haziran 1960 tarihli Yeni Sabah gazetesindeki iddiaları
5. DP iktidarının, olaylardan gerçek sorumlu olduğu iddiasıyla suçlamalarda bulundu⁵⁹.

Mahkeme heyeti, ilk oturumda Menderes'i sorgulayarak, yukarıdaki iddialara cevap vermesini istedi. Menderes 24 Ağustos Kıbrıs hakkındaki nutku için, o günün şartları içinde değerlendirilmesi gerektiğini, 28 Ağustosta Kıbrıs Türklerinin katliama uğrayacağına yönelik bilgi geldiğini, bu amaçla Yunanistan ve Kıbrıs Rumlarını böyle bir katliamdan alıkoymak için o sözleri söylediğini belirtti. Ayrıca Londra'ya giden Dışişleri Bakanı F. R. Zorlu'nun Londra müzakerelerinde "manen takviye etmek ve Kıbrıs davamızı takviye etmek içindir" sözleri dolayısıyla Menderes, nutkun o zamanın matbuatı ve muhalefeti tarafından tasvip gördüğünü hatırlatarak, nutkun haklı gerekçelerinin kamuoyunca kabul edildiğini ifade etti.

Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin, 1955-1956 yıllarındaki mahkeme sürecinde suçsuz olduğunun anlaşıldığını hatırlatan Menderes, şahsının hala Kıbrıs Türktür Cemiyeti'ni himayeden dolayı suçlanmasının anlamsız olduğunu belirtti⁶⁰.

Selanik'te patlayan bomba hakkında "evvel ve ahir hiçbir haberim yok" diyen Menderes, bu yollu ithamları ciddiye almadığını, yalnız iddia makamının suçlamalarının "Yunan hükümetinin ve mahkemesinin verdiği karara istinat ettirildiğini" iddia etti.

Menderes, Kıbrıs'taki olaylar ve Selanik'te patlayan bomba nedeniyle, "Efkârı umumiye'nin büyük hassasiyet içinde bulunması neticesinde bir tezahüre

tarafından hazırlanan **Yassıada Zabıtları-II 6-7 Eylül Olayları Davası** eseridir.

Çalışmamızda kaynak olarak E. G. Naskali'nin çalışmasını tercih ettik.

⁵⁹ **Yüksek Adalet Divanı Kararları**, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2007, s. 409-413

⁶⁰ **Yassıada Zabıtları**, s. 12-14

vesile tertip, usul dairesinde bir nümayiş, tertip talebi karşısında bulunacağımızı” beklüyorduk dedi. Olay günü İstanbul'dan ayrılırken hiçbir endişe duymadan gönül rahatlığıyla tren istasyonuna gittiğini belirten Menderes, İstanbul'da yeterli güvenlik kuvvetlerinin bulunduğunu ve İstanbul Valisinin gerekli tedbirleri aldığını söyledi. Olayların gelişmesi hakkında Menderes, “başlangıçta tamamen nezih bir talebe ve gençlik topluluğu şeklinde cereyan etti. (...) Fakat hadise bir anda öylesine inbisat etti ve yaratılmış psikoz o derece müessir bir şekilde bütün zabıta kuvvetlerini, ilk anda hareketsiz bıraktı ki, Milletçe milli bir felakete maruz kaldığına, hakikaten baskına uğranıldığını kabul etmek lazım gelir” dedi.

6/7 Eylül Olayları sonrasında Kıbrıs Türktür Cemiyeti'ni ve Komünistleri neden suçladığını açıklayan Menderes, “İstanbul'a İzmit'ten otomobil ile geldim. Hatta bizim otomobili durdurdular ve Kıbrıs Türktür rozetini koymağa çalıştılar. Bir taraftan Kıbrıs Türktür Cemiyeti var, onun yanında Kıbrıs Türktür diye nümayiş yapıyor. Bu sebeple Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin bu hususta bir dahil olduğu kanaati bizde uyandı. Komünistlerin ifade edilmiş olması ise bu gibi hadiselerden daima istifade edecekleri melhuz bulunduğundan ve bunlardan bazılarının da hadise mahallerinde buldukları tespit edildiğinden dolayıdır” dedi⁶¹.

Hükümetin olaylarda telkin ve tertip gibi rolü olduğu iddiasına sert çıkan Menderes, “Hükümet ne yapmış? Hangi vasıta ile yapmıştır? Kiminle yapmıştır? 4 kişi cemiyet kurmuş, nasıl yapmıştır? Hangi teşkilatla yapmıştır?” dedi. Menderes ısrarla, “Bu, bir milli galeyana Türkiye'nin her tarafından husul bulmuş bir harekettir. (...) Kıbrıs'ta insanlar öldürülüyor. Matbuat bununla meşguldür. İstanbul'un zengin Hıristiyan Rumlarından para toplanıp bu dava için gönderileceği şayiası gazetelerde mütemadiyen yer alır, bütün bunların karşısında karşılayıcı olan kuvvetlerin hiç olmazsa kollarının takatının bir nebze kesildiğini, azimlerinin bir derece kırıldığını kabul etmek lazım gelir” demektedir⁶².

Yassıada'da Coşkun Kırca, Dışişleri Bakanı F. R. Zorlu'nun 28 Ağustosta Londra'dan gönderdiği şifreli telgrafın son kısmında yer alan “Taraflı devletlerinden bu husustaki ilgililere verilecek emirlerin pek faideli olacağını

⁶¹ A.e., s. 17-21; Hükümet neden Komünistleri suçladı sorusunu Köprülü; Olayların ertesinde toplanan Bakanlar kurulunda umumiyetle komünistlerin tertibi görüşünün hakim olduğunu, Emniyet yetkililerinin Hükümete olayların Komünistler tarafından yapıldığına yönelik telkinleri ve o zaman İstanbul'da bulunan Amerikan İstihbarat Şefi, “tahribat şekillerinin tamamıyla komünist tekniği ve usullerine uygun olduğunu ifade etmiştir” dedi. A.e., s. 105; 1. Ordu Komutanı Org. V. Garan'da aynı günlerde olayların “komünist tertibi” olduğunu açıkladı. A.e., s. 412-413

⁶² Yassıada Zabıtları, s. 34-35

saygılarımla arz ederim” cümlesiyle 6/7 Eylül olaylarının Zorlu’nun talebiyle Menderes tarafından gerçekleştirildiğini iddia etti⁶³. Aynı konuda Kıbrıs Türkür Cemiyeti Başkanı H. Bil, Menderes’in olaylardan bir gün önce kendisini davet ederek Kıbrıs konusunu sorduğunu ve Londra’dan gelen şifreli telgraftan da söz ederek, “Londra’dan yeni bir şifre geldi. Fatın’in, zayıf durumdayım, Türk kamuoyunu zapt edemiyoruz diyebilmeliyim şeklinde şikâyetleri var. Daha aktif olmanızı istiyoruz” dediğini anlattı⁶⁴. Menderes söz konusu olan şifre telgrafi hatırlamadığını fakat H. Bil’in bazı açıklamalarıyla mahkemeyi yanılttığını belirtti⁶⁵.

Sanık olarak kürsüye çıkan F. Köprülü daha evvel gazetede yayınlanan açıklamalarından farklı bir savunma yaptı. Öncelikle Dışişleri Bakanlığı döneminde yapmış olduğu tahkikat neticesinde Selanik’te patlayan bomba ile hükümetin ilgisinin bulunmadığını söyledi. Olayların başlama şeklinden ve olaylar sonrası yargılama sürecinden herhangi bir netice elde edilemediği için “Hükümetin bir tertibidir” kanaatine vardığını açıkladı⁶⁶. Menderes’in şahsına yönelik daha evvel yapmış olduğu açıklamaları hakkında herhangi bir bilgi vermedi.

Şahitler olayların hükümetin tertibi olduğunu, “askeri birliklerin, cemselerin, tankların, kaza emniyet memurları gibi hadiseye bigane ve seyirci kalmalarını” tertibin bir delili olarak kabul ettiler. Menderes ısrarla bu konuda daha fazla bilgi ve kanıt istedi fakat sorularına yanıt alamadı.

Dönemin Valisi F. K. Gökay’ın ve İstanbul Emniyet Müdürü Alaeddin Eriş’in 1. Ordu Komutanı Org. V. Garan’a ısrarla durumu 16,45’te bildirdikleri ve çok evvel Valiliğin talebiyle ordunun 28 Ağustos’tan beri alarm durumunda bulunması gerektiği iddialarını ret eden Garan Paşa, olaylardan geç haberi

⁶³ F. Köprülü’nün damadı ve olay zamanında NATO Daimi Delegeliği görevini yürüten Coşkun Kırca, “Türk Hükümeti Kıbrıs Meselesinde birden bire siyaset değiştirmiştir. Değiştirdiği bu siyasetin Türk efkari ve milleti tarafından da desteklendiğini dünya efkari, İngilizlere ve Yunanlılara göstermek ihtiyacını duymuş olabilir. Bu itibarla bazı nümayişlerin tertip edilmesini arzu etmiş ve teşvik etmiş olabilir” dedi. *Yassıada Zabıtları*, s. 131-132

⁶⁴ D. Güven, *a.g.e.*, s. 81-82; M. H. Dosdoğru, *a.g.e.*, s. 28; Selanik’te patlayan bomba haberini ikinci baskı ile yayınlayan İstanbul Ekspres gazetesinde, Kıbrıs Türkür Cemiyetinin Genel Sekreteri Önal’ın “Mukaddesata el uzatanlara bunu çok pahalı ödeteceğiz” demeci çıktı. *İstanbul Ekspres*, 6 Eylül 1955 (ikinci baskı)

⁶⁵ *Yassıada Zabıtları*, s. 288-289; H. Bil daha sonra yayınladığı eserinde; Florya’da Menderes, Bayar, İçişleri Bakanı ve Emniyet Genel Müdürünün olduğu toplantıda hadiselerin planlandığını fakat olayların kontrolden çıkarak bu kadar büyük bir tahribata sebep olacağını düşünemediklerini iddia etmektedir. Hikmet Bil, *Kıbrıs Olayı ve İçyüzü*, İstanbul, İtimat Kitapevi, 1976, s. 110-113

⁶⁶ *Yassıada Zabıtları*, s. 301-302

olduğunu ve müdahale emri 23,00–00,00’da kendisine ulaştığını söyledi⁶⁷. Menderes askeri birliklerin geç müdahale etmesine neden olan sebeplerin araştırılması için verdiği dilekçe ve olaylar hakkında İsmet İnönü’nün dinlenmesi talepleri mahkeme heyeti tarafından ret edildi.

Menderes’in avukatları; 6 Eylül’de Menderes’le birlikte tren yolculuğu yapan Atıf Benderlioğlu ile Ramiz Eren’in, DP’nin hadise zamanındaki il idare kurul başkanı ile ikinci başkanının dinlenmesi, AA. memurlarından Erdoğan Ulus’un Basın Yayın Genel Müdürlüğü’ne konuyla ilgili olarak verdiği dilekçesinin tahkiki, Ahmet Emin Yalman’ın ve Hikmet Bil’in Örfi İdare Mahkemesi duruşma tutanaklarına geçen ifadelerinin getirilmesi ve dönemin İçişleri Bakanı Namık Gedik’in el yazısıyla olaylarla ilgili notlarının tahkik ve tetkik edilmesi talebinde bulundular. 9 Kasım 1960’ta mahkemenin aldığı ara kararla, Menderes’in avukatları tarafından yapılan bütün talepler ret edildi⁶⁸.

Olaylar hakkında Mahkeme heyetine mütalaasını sunan Altay Ömer Egesel, “olayların başlangıcından itibaren planlı, düzenli ve tertiplenmiş bir hareket olduğunu, bu büyüklükte bir olayı Komünistler ve Kıbrıs Türktür Cemiyeti’nin düzenlemediğinin daha evvelki mahkemelerce sabit olduğundan, CHP’nin de bu tertiple ilgisinin bulunmadığı anlaşılmıştır” dedi. Böylece olayları “DP’nin ika ettiğini kabul etmekten başka bir yol kalmadığını” iddia eden Başsavcı; emniyet güçleri olaylara müdahale etmedi. 6/7 Eylül olayları esnasında görev yaparken görevlerinden alınan memurlar daha sonra eski görevlerine iade edildiler. Menderes radyodan bomba haberinin yayınlanmasına izin verdi. Menderes ile Bayar’ın olayların başlamasıyla birlikte İstanbul’dan ayrılmalarını kanıt olarak ileri sürdü. Başsavcı ayrıca, Menderes’in 12 Eylül 1955 günü grupta olay hakkında konuşmak istememesini ve daha sonra muhalefetin 26 Aralık 1955’te şahsı hakkında tahkikat açılması talebini siyasi nüfuzunu kullanarak engellemesini de suçluluğuna kanıt olduğunu iddia etti⁶⁹.

Olaylar hakkında iddialara yanıt vermek için söz alan Menderes; 6/7 Eylül Olaylarının Kıbrıs meselesiyle birlikte düşünülmesi gerektiğini, o zamanın şartları göz önüne alınarak, “Türk milleti için tahammülü güç bir tazyik şekline gelmiş bulunduğunu kabul etmek lazım gelir” dedi. Kıbrıs Türktür Cemiyeti’ne yardım ettiğini ve görüştüğünü kabul eden Menderes, “Milli menfaatlerimizi müdafaası mevzuunda vazife almış bir cemiyet”e ilgisiz kalamayacağını söyledi. 24 Ağustos konuşmasını savunan Menderes,

⁶⁷ 1. Ordu Komutanı Org. Vedat Garan’ın açıklamaları tutarlı olmayıp, ordunun müdahale etmekte neden geç kaldığı sorusuna ikna edici bir cevap vermemiştir. Bkz. **Yassıada Zabıtları**, s. 398-413

⁶⁸ **Yassıada Zabıtları**, s. 442-443

⁶⁹ **A.e.,s.** 576-589

Kıbrıs'taki ırkdaşlarımızın ve milli menfaatlerimizin korunması için gerekli olduğunu ifade etti. Radyodan Atatürk'ün evine bomba atıldığı haberinin yayınlanmasına izin vermesinin normal olduğunu aksi takdirde "hadiseyi gizlemek adeta bir hürmetsizlik, büyük Atatürk'e karşı bir hürmetsizlik" olacağını söyledi. Polisin müdahale etmemesinin kanıt olarak gösterilmesine itiraz eden Menderes'e göre; olaylar Ordu birliklerinin yakınında cereyan ettiği halde, askeri yetkililere en az bir hafta evvelden yapılan bir müracaat olmasına rağmen müdahale etmemeleri dikkat çekicidir. Menderes, ortada bir tertip mevcutsa askeri birliklerin bu tertiple vuku bulacak olayları kısa sürede rahatlıkla engelleyebileceğini belirtti⁷⁰.

5 Ocak 1961'te mahkeme C. Bayar hakkında takibat yapılamayacağına, Menderes ve Zorlu hakkındaki iddiaların sabit olduğundan Anayasayı İhlal Davasıyla birleştirilmesine diğer sanıklarında serbest bırakılmasına oybirliğiyle karar verdi⁷¹.

Davanın gerekçesinde, "Kıbrıs dava ve ihtilafının cereyan ettiği ve hadise had bir safhaya girdiği sırada Rum vatandaşlara Anayasanın tanıdığı kamu haklarını ırk mülahazası ile kısmen kaldırmayı hedef tutan bir cemiyet halinde birleştikleri ve Kıbrıs olayları dolayısı ile hassas bir durumda bulunan Türk vatandaşlarını Rumların mallarını tahrip için nümayiş tertip ve harekete geçirdikleri" için cezalandırıldılar⁷².

Yassıada'da 6/7 Eylül Olayları Davası, 19 Ekim 1960- 5 Ocak 1961 tarihleri arasında 11 kişinin yargılandığı 20 oturumda görüşüldü. Davalarda olaylarla ilgili 98 tanık dinlendi⁷³. Mahkeme yargılama sürecini DP ileri gelenleri üzerinden yürüttü. Olaylarda aktif rol alan Kıbrıs Türktür Cemiyeti, Öğrenci Dernekleri ve Milli Emniyet Hizmetleri'nin faaliyetleri yargılama sürecinin dışında tutuldu⁷⁴. Mahkeme sonrası Menderes ve Zorlu'nun olayların düzenlenmesi ve planlanmasından sorumlu olduğu genel kanaat olarak kabul edildi⁷⁵.

⁷⁰ A.e.,s. 614-627

⁷¹ A.e.,s. 680

⁷² *Adalet Divanı*, s. 407; *Yassıada Zabıtları*, s. 681

⁷³ *Yassıada Mahkemeleri olaylara tanıklık eden; DP iktidarına ve Menderes'e yakın olduğu bilinen üst düzey diplomatlarımızdan Melih Esenbel, Settar İksel, Muharrem Nuri Birgi, Mahmut Dikerdem, Ramiz Eren gibi şahitler bütün ısrarlara rağmen özellikle dinlenilmemiştir. Mehmet Arif Demirer, Sosyalizm -Anarşi-Terör*, İstanbul 1995, s. 21

⁷⁴ Dilek Güven, "6-7 Eylül Olayları ve Failleri", *Toplumsal Tarih*, S. 141 (Eylül 2005), s. 49

⁷⁵ Konu üzerinde fikir bildiren araştırmacılar ve kamuoyu olayların tamamen Zorlu'nun ilhamı (Zorlu böyle bir iddiayı hiçbir zaman kabul etmedi. Londra'dan dönerken son derece üzgün bir şekilde yanında bulunan diplomatlara, "Bütün çabalarımız, Londra'da elde ettiğimiz başarı, bir gecede heba olup gitti" der. Semih Günver, *Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü*,

Sonuç

6/7 Eylül olayları; Kıbrıs meselesinin kamuoyunda yarattığı gerginliğe, hükümetin başlangıçta hoşgörülü yaklaşımıyla sıradan bir protesto eylemi olarak başladı. Güvenlik kuvvetlerinin sessiz kalması, sivil toplum örgütlerinin iyi organize olması olayların kontrolden çıkmasına sebep oldu. Bombanın patlamasıyla birlikte protesto amaçlı gözüken kalabalıkların toplanması masum; yakma ve yağmalama hareketi ise profesyonelce bir eylemin sonucudur.

Olayların gerçekleşme zamanı dikkat çekicidir. Bir yanda Londra'da Kıbrıs Kıbrıs görüşmeleri devam ederken diğer tarafta dünya medyası İstanbul'dadır. Dünyanın ve Cumhurbaşkanı Bayar, Başvekil Menderes, İçişleri Bakanı N. Gedik ile Emniyet Genel Müdürü Ethem Yetkiner'in İstanbul'da bulunduğu bir anda olaylar meydana geldi.

Menderes başlangıçta Kıbrıs için bir dizi protesto eylemleri düzenlenmesine sıcak bakmış hatta Kıbrıs Türktür Cemiyeti'ni bu amaçla himaye etmiştir. Menderes'i Atatürk'ün Selanik'teki evinin bahçesinde patlayan bomba ile başlayan olayların Taksim'deki yağmaya kadar geçen silsile içerisinde görmek mümkün değildir. Hatta İzmit'ten karayoluyla dönerken Pendik'ten Taksime kadarki yol güzergâhındaki kalabalıkların taşkınlığını önlemek için büyük çaba sarf ettiğini görmekteyiz. Menderes olaylardan büyük üzüntü duydu.

Menderes, olaylardan ilk komünistleri sorumlu tuttu. Zamanla komünistlerin suçsuzluğu anlaşıldı ve hükümet gerçek suçluları hiçbir zaman

Ankara, Bilgi Yayınevi, 1985, s. 70) ile Menderes ve İçişleri Bakanı Gedik tarafından organize edildiğini kabul etmektedir. F. Akın, *a.g.t.*, s. 108; E. Karakuş, *a.g.e.*, s. 281-283; Olayların sorumluları arasında gösterilerek tutuklanan yazar Aziz Nesin anılarında; olaylardan tamamen DP iktidarının sorumlu olduğunu, Rum azınlığa gövde gösterisi yapmak isterken olayların kontrolünün kaybedildiğini iddia etmiştir. Aziz Nesin, *Salkım Salkım Asılacak Adamlar*, İstanbul, Adam Yayıncılık, 1994, s. 31-33; Yassıda da Fatin Rüştü Zorlu ve Adnan Menderes birinci dereceden suçlu bulunularak, 6/7 Eylül olaylarından hüküm giydiler. M. A. Demirel, *a.g.e.*, s. 342; F. Akın, *a.g.t.*, s. 157; G. Gürcan, *a.g.t.*, s. 131; Haydar Tunçkanat, *27 Mayıs 1960 Devrimi*, İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1996, s. 94-95. Özel Harp dairesinde üst düzey yöneticilik yapmış Org. Sabri Yirmibeşoğlu yıllar sonra; "6/7 Eylül'de, bir Özel harp işiydi. Ve muhteşem bir örgütlenmeydi. Amaca da ulaştı" demiştir. Fatih Güllapoğlu, *Tanksız, Topsuz Harekat: Psikolojik Harekat*, İstanbul 1991, s. 103; Fakat Yirmibeşoğlu anılarında olayı kısa ve yorumsuz anlatmayı tercih etmiş, Özel Harp dairesinden de söz etmemiştir. Sabri Yirmibeşoğlu, *Askeri ve Siyasi Anılarım*, c.I, İstanbul 1999, s. 153-154; Bu konuda bir başka iddia da olayların İngilizler tarafından tertiplenmiş olduğudur. O günkü koşullarda Kıbrıs konusunda Yunanlılarla ihtilafı olan İngilizler Türklerle Yunanlıların işbirliğinden rahatsız oldukları ve her iki toplumu birbirine düşürmek için böyle bir olay planladıklarına dair arşiv belgelerinin bulunduğu iddia edilmiştir. G. Gürcan, *a.g.t.*, s. 133-134; D. Güven, *a.g.e.*, s. 198-202;

tespit ve teşhir edemedi. Fakat Kıbrıs Türktür Cemiyeti'ni cezalandırdı. Menderes, 6/7 Eylül olayları sonrasında kurulan Sıkıyönetim mahkemelerin sağlıklı çalışmasını ve gerçek suçluların bulunarak cezalandırılmasına da yeterince yardımcı olmadı. İlk günden olayları kapatarak, kamuoyunun dikkatinden uzak tutmaya çalıştı. Gerçek suçlular tespit edilerek kamuoyuna ikna edici cevaplar verilemeyince şüpheler Menderes ve Hükümeti üzerinde yoğunlaştı. 6/7 Eylül olaylarının başlamasıyla ortaya çıkan olağanüstü durum iyi yönetilemedi. Menderes olayların açıklığa kavuşturulmasında ihmalkârlık gösterdi. Olayların gerçek sorumlularının bulunması için gerekli siyasi irade ortaya konulamadı.

Yassıada'nın koşulları DP ve Menderes'in suçlanmasını kolaylaştırmıştır. Yassıada'da olayların hazırlanışı, sahnelenmesi ve sonuçları hakkında detaylı bir tahkikat yapılmadı. 1955-1956 yıllarındaki Sıkıyönetim mahkemelerinde devam eden 6/7 Eylül Olayları davasının tutanaklarından yeterince faydalanılmadı. Güvenlik kuvvetlerinin ve istihbarat birimlerinin arşiv bilgileri göz ardı edildi. Şahitler olaylara tek taraflı bakan, iktidar muhalifi ve hükümeti suçlayan kişilerden seçildi. Bu şartlar altında Menderes'i 6/7 Eylül olaylarının faili olarak görmek ve cezalandırmak kolay oldu.

Menderes gerek iktidarı zamanında, gerekse Yassıada mahkemelerinde ısrarla hakkındaki iddiaları ret etti. Menderes mahkeme şartlarına ve davanın işleyiş şekline ısrarla itiraz etti. Menderes'in çabaları; şahitlerin yönlendirmesine, siyasi baskı ve basının etkisini engellemeye yetmeyince Yassıada mahkemesinde Adnan Menderes ve Fatin Rüştü Zorlu hakkında "suçlu" kararı verildi. Böylece 6/7 Eylül Olayları tamamen kapatıldı.

BİBLİYOGRAFYA**I. RESMİ YAYINLAR**

- A. TBMM Tutanağı (Zabıt Ceridesi)
B. Aym Tarihi Dergisi
C. DPMG Tutanakları

II. GAZETE VE DERGİLER*

- Zafer
Ulus
Yeni İstanbul
Yeni Sabah
İstanbul Ekspres
Vatan
Cumhuriyet

III. KİTAP VE MAKALELER

- AĞAOĞLU, Samet, **Arkadaşım Menderes**, İstanbul, Alkım Yayınevi, 2004
AĞUN, Hüseyin, **Demokrat Parti İktidarının Kıbrıs Politikası 1950-1960**, Ankara, İmge Kitapevi, 1997
AHMAD, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, çev. Ahmet Fethi, İstanbul, Hil Yayınevi, 1994
AKIN, Fatih, **Türkiye’de Azınlık Politikaları (6/7 Eylül 1955 Olayları)**, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1999
AKŞİN, Sina, **Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi, II**, İstanbul 1997
ALASYA, H.Fikret, **Kıbrıs ve Rum Yunan Emelleri**, Lefkoşe, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayını, 1992
ALBAYRAK, Mustafa, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2004
BAŞARAN, Pakize, **Ben Yaşarken 27 Mayıs 1960 ve Öncesi**, İstanbul, Simurg Yayıncılık, 2008

* Parantez içindeki tarihler taranan dönemi göstermektedir. Yanında parantez olmayan gazetelerin tarihleri dipnotlarda gösterilmiştir.

- BENLİSOY, Foti, "6/7 Eylül Öncesinde Basında Rumlar", **Toplumsal Tarih**, XIV/ 81 (Eylül 2000), s. 28-38
- BİL, Hikmet, **Kıbrıs Olayı ve İyüzü**, İstanbul, İtimat Kitapevi, 1976
- BİRAND, Mehmet Ali – DÜNDAR, Can – ÇAPLI, Bülent, **Demirkırat**, İstanbul, Doğan Kitapçılık, 1999
- BURÇAK, Rıfki Salim, **On Yılın Anıları (1950-1960)**, Ankara, Nurol Matbacılık, 1998
- DEMİR, Şerif, **Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes (1930-1960)**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı, Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2009
- DEMİRER, Mehmet Arif, **6 Eylül 1955 Yassıda 6/7 Eylül Davası**, İstanbul, Bağlam Yayınevi, 1995
- , **Sosyalizm –Anarşi–Terör**, İstanbul 1995
- DOSDOĞRU, M. Hulusi, **6/7 Eylül Olayları**, İstanbul, Bağlam Yayınevi, 1993
- ECEVİT, Bülent, "Başbakan ve Komünizm", **Ulus**, 14 Mayıs 1956
- ESMER, Ahmet Şükrü, "Başbakanın Kıbrıs Demeci", **Ulus**, 28 Ağustos 1955
- FIRAT, Melek, " Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına Etkileri (1955-1997)", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, Yay.haz. İsmail Soysal, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1999, s 553-565
- , "1945–1960 Yunanistan'la İlişkiler", **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar**, Edt. Baskın Oran, I, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 576-614
- GEVGİLİLİ, Ali, **Yükseliş ve Düşüş**, İstanbul, Bağlam Yayınevi, 1987
- GÖKÇAL, Olgun, **6/7 Eylül Olayları ve Türk Basını**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2006
- GÜLLAPOĞLU, Fatih, **Tanksız, Topsuz Harekât: Psikolojik Harekat**, İstanbul 1991
- GÜNVER, Semih, **Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü**, Ankara Bilgi Yayınevi, 1985
- GÜREL, Şükrü S., **Kıbrıs Tarihi (1878-1960)**, c. II, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1985
- GÜRHAN Gürcan, **6 Eylül 1955 Olayları**, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2006
- GÜVEN, Dilek, **6-7 Eylül 1955 Olayları**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009
- , "6-7 Eylül Olayları ve Failleri", **Toplumsal Tarih**, S. 141 (Eylül 2005), s. 38-49
- KARAKUŞ, Emin, **İşte Ankara**, İstanbul, Hürriyet Yayınları 1977
- KOCABAŞOĞLU, Uygur, "6/7 Eylül Olaylarından Sonra 'Hasar Tespit Çalışmaları' Üzerine Birkaç Ayrıntı", **Toplumsal Tarih**, XIV/ 81 (Eylül 2000), s. 45-49

MERCAN, Faruk, "Bombacı da, Mit Elemanı da Değildim", **Aksiyon**, S. 457, 8 Eylül 2003

NESİN, Aziz, "Aziz Nesin'in 6/7 Eylül (Hapishane) Anıları", **Tarih ve Toplum**, VI/ 34, 1986, s. 48-51

-----, **Salkım Salkım Asılacak Adamlar**, İstanbul, Adam Yayınları, 1994

OKTAY, H. Emre, **Yaslı Ada**, İstanbul, BRT Yayınları, 2006

"Olaylar", **Tarih ve Toplum**, VI/ 33, 1986, s. 11-14

SOYER, Dünder, **Cumhuriyet'te Adım Adım Olaylar, Anılar...**, İstanbul, Büke Yayınları, 2001

TOKER, Metin, **İsmet Paşa'yla 10 Yıl**, I, Ankara, Akis Yayınları, 1966

TUNÇKANAT, Haydar, **27 Mayıs 1960 Devrimi**, İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1996

ÜSKÜL, Zafer, **Siyaset ve Asker Cumhuriyet Döneminde Sıkıyönetim Uygulamaları**, Ankara, İmge Kitapevi, 1997

YALÇIN, Hüseyin Cahit, "En Tehlikeli Cephe", **Ulus**, 14 Eylül 1955

YALMAN, Ahmet Emin, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, Haz. E.Ş. Erdinç, II, İstanbul 1997

Yassıada Zabıtlar-II 6/7 Eylül Olayları Davası, haz. E. G. Naskali, İstanbul, Kitapevi, 2007

YILDIZ, Ahmet, **İhtilalin İçinden Anılar Değerlendirmeler**, İstanbul, Alan Yayıncılık, 2001

Yüksek Adalet Divanı Kararları, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2007